

Міжнародне право

УДК 341.3:341.231.14

DOI 10.33244/2617-4154.2(15).2024.277-283

В. І. Бак,

канд. юрид. наук, доцент
кафедри міжнародного права
та Європейського Союзу
e-mail: bak.vera@gmail.com

ORCID ID 0009-0001-1269-4981;

М. С. Медведєва,

здобувачка вищої освіти
першого бакалаврського рівня,
Державний податковий університет
e-mail: mishkin5@ukr.net

ORCID ID 0009-0008-8072-0572

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті розглянуто ключові аспекти прав людини в міжнародному праві, гарантії їх дотримання та захисту, а також концепції міжнародного гуманітарного права на сьогодні. Важливо розрізняти ці поняття та правильно визначати сферу їх регулювання. Досліджено співвідношення міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права. Особливу увагу приділено нормативно-правовим актам, які регулюють сферу впливу міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Розглянуто регіональні системи міжнародного права прав людини, які доповнюють національне та міжнародне право прав людини щодо захисту та поваги прав людини в окремих регіонах світу. Виділено три основні регіональні договори про права людини, які створюють закони про права людини на регіональному рівні. Міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право мають близьку взаємодію одне з одним. Обидва надають, наприклад, захист від тортур. Вони відрізняються тим, що регулюють юридично дискретні структури і зазвичай працюють у різних контекстах та регламентують різні відносини. Зазвичай права людини регулюють відносини між державами та фізичними особами в контексті звичайного життя, водночас як гуманітарне право регулює дії воюючих держав і тих учасників, з якими вони вступають у відносини. Зазначено перелік комбатантів; надано визначення

поняттю «комбатанти»; вказаний перелік комбатантів, визначений міжнародним гуманітарним правом; прослідковується міжнародний досвід створення спеціальних військових трибуналів: Нюрнберзький процес, Токійський трибунал, міжнародний трибунал по колишній Югославії і міжнародний трибунал по Руанді й досліджено їх значення для розвитку міжнародних відносин. Частково досліджено історію створення Міжнародного кримінального суду та специфіку його діяльності.

Ключові слова: міжнародне право, права людини, гуманітарне право, міжнародні договори, конвенції.

Міжнародне право прав людини тісно пов'язане з міжнародним гуманітарним правом, але це різні поняття. Щоб зрозуміти їх взаємодію, почнемо з міжнародного права прав людини.

Міжнародне право прав людини – це одна з галузей міжнародного права, спрямована на сприяння, дотримання та захист прав людини на різних рівнях регулювання. У контексті міжнародного права ця галузь здебільшого складається з міжнародних договорів, особливо міжурядових договорів, що мають обов'язкову юридичну силу між сторонами, які їх ратифікували, а також з міжнародного звичаєвого права. Звичаєве міжнародне право складається з правил, які виходять із «загальної практики, прийнятої в якості закону» й існують незалежно від договірного права [1].

Імплементация міжнародних стандартів прав людини може відбуватися на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Держави ратифікують договори про права людини та зобов'язуються поважати ці права й забезпечувати відповідність національного законодавства положенням міжнародного права. Якщо національне законодавство не передбачає засобів захисту від порушень прав людини, сторони можуть вдатися до регіональних або міжнародних механізмів захисту прав людини.

З історичної точки зору, до Першої світової війни певні питання прав людини були закріплені у двосторонніх і багатосторонніх договорах. За участю Ліги Націй було прийнято ряд договорів з окремих питань прав людини: договори про меншини, а також Конвенція про рабство, яка діє досі, і кілька конвенцій Міжнародної організації праці.

Після Другої світової війни в червні 1945 року був підписаний Статут Організації Об'єднаних Націй, перша стаття якого проголошувала здійснення міжнародного співробітництва «для заохочення та розвитку поваги до прав людини» як одну з цілей організації. Ще в квітні 1948 року Організація американських держав прийняла Американську декларацію прав і обов'язків людини [2].

Важливим документом у галузі міжнародного права прав людини є Загальна декларація прав людини 1948 р., яка також має назву «Міжнародний білль про права людини». Ця декларація була прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 1948 року. Багато юристів посилаються на Загальну декларацію прав людини як на підтвердження звичаєвого міжнародного права. Загальна декларація прав людини стала одним із найавторитетніших посібників з прав людини. Це слугувало основою для інших міжнародних документів з прав людини [4].

На зараз у доктрині міжнародного права відомі такі міжнародні договори з прав людини: крім ухвалення 1966 року двох широких пактів, які є частиною Міжнародного білля про права людини (а саме Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права), були прийняті й інші договори на міжнародному рівні. Їх зазвичай називають документами з прав людини [1].

- Конвенція про запобігання і покарання за злочини геноциду (СРСГ) (ухвалена 1948 року і набула чинності 1951 року);
- Конвенція про статус біженців (КСВ) (ухвалена 1951 року і набула чинності 1954 року);
- Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (КЛРД) (ухвалена 1965 року і набула чинності 1969 року);
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) (набула чинності 1981 року);
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань (КПП) (ухвалена 1984 року і набула чинності 1987 року);
- Конвенція про права дитини (КПД) (ухвалена 1989 року і набула чинності 1990 року);
- Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей (МКПТМ) (ухвалена 1990 року і набула чинності 2003 року);
- Конвенція про права інвалідів (КПІ) (набула чинності 3 травня 2008 року);
- Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (ухвалена 2006 року і набула чинності 2010 року).

Регіональні системи міжнародного права прав людини існують, щоб доповнити національне та міжнародне право прав людини щодо захисту та поваги прав людини в окремих регіонах світу. Є три основні регіональні договори про права людини, які створили закони про права людини на регіональному рівні:

- Африканська хартія прав людини і народів для Африки 1981 року створення, чинна з 1986 року;
- Американська конвенція з прав людини для країн Америки 1969 року створення, чинна з 1978 року;
- Європейська конвенція з прав людини для Європи 1950 року створення, чинна з 1953 року.

Міжнародне гуманітарне право також має назву: право війни, право збройних конфліктів. Це галузь права, яка встановлює правила ведення збройних конфліктів і метою якої є обмеження насильства під час війни. Це також сукупність міжнародно-правових норм і принципів, які регулюють захист жертв війни та обмежують методи і засоби ведення війни [3].

Законодавство України зі свого боку визначає міжнародне гуманітарне право як систему міжнародно визнаних правових норм і принципів, які застосовуються під час збройних конфліктів і визначають права та обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження застосування певних засобів і методів ведення війни, надає визначення збройного конфлікту, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначення відповідальності в разі порушення цих стандартів.

Міжнародне гуманітарне право кодифіковано в: Гаазьких конвенціях і деклараціях 1899 і 1907 років, Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 року та Додаткових протоколах до них 1977 року, а також резолюціях Генеральної Асамблеї ООН.

Міжнародне гуманітарне право базується на чотирьох Женевських конвенціях про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року, до яких 1977 року було прийнято два Додаткових протоколи, а 2005 року – третій. Більшість країн світу беруть участь у Женевських конвенціях про захист жертв війни, прийнятих 12 серпня 1949 року [5].

Джерела міжнародного гуманітарного права:

- Женевська конвенція (I) про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях;
- Женевська конвенція (II) про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі;
- Женевська конвенція (III) про поводження з військовополоненими;
- Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни;
- Додатковий протокол (I), що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів;
- Додатковий протокол (II), що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру;
- Додатковий протокол (III), що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми.

Інша група міжнародних договорів, що стосується обмеження методів та засобів ведення війни:

- Гаазька конвенція (IV) про закони та звичаї війни на суходолі 1907 р. з Додатком: Положення про закони та звичаї війни на суходолі 1907 р.;
- Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту і два Додаткових протоколи до неї;
- Конвенція про заборону використання касетних боєприпасів;
- Конвенція про заборону розробки, виробництва та нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення 1972 р.;
- Конвенція про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, Нью-Йорк 1976 р.;
- Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію 1980 р.;
- Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 р.;
- Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення 1997 р..

Принцип гуманності є найбільш загальним принципом міжнародного гуманітарного права. Він узагальнює всі положення в логічно структурованій системі норм, яка застосовується під час збройних конфліктів і тісно пов'язана з суміжними галузями міжнародного права. Згідно з цим принципом міжнародне гуманітарне право спрямоване

на захист цивільного населення від впливу збройного конфлікту та тих, хто припинив брати участь у воєнних діях [6]. Ця галузь права покликана на обмеження наслідків конфліктів, виходячи з міркувань гуманності.

У міжнародному гуманітарному праві розділяють комбатантів (ті, хто воюють) і некомбатантами (ті, хто не воює). Особовий склад збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, а також особовий склад ополчень і добровольчих формувань, які входять до складу цих збройних сил і безпосередньо беруть участь у бойових діях, автоматично є комбатантами і користуються правами, встановленими міжнародними договорами. Особовий склад інших ополченців і добровольчих підрозділів, зокрема персонал організованих рухів опору, що належать до сторони конфлікту та діють у межах або за межами своєї території, навіть якщо ця територія окупована, є комбатантами та користуються правами, викладеними в міжнародних договорах, якщо відповідають таким ознакам:

1. Мають на чолі особу, відповідальну за своїх підлеглих.
2. Мають певний і виразний видимий здалеку відмітний знак.
3. Відкрито носять зброю.
4. У своїх діях дотримуються законів та звичаїв ведення війни.

Зі свого боку до комбатантів належать:

– Особовий склад регулярних збройних сил і включені в них напіввійськові або збройні організації, особовий склад ополчень і добровольчих загонів, включені до складу збройних сил.

– Партизани, особовий склад ополчень і добровольчих загонів, зокрема організовані рухом опору, якщо вони відповідають наведеним вище чотирьом вимогам.

– Населення неокупованої території, яке в разі наближення ворога стихійно береться за зброю для боротьби з військами, що чинять вторгнення.

– Озброєні учасники національно-визвольних рухів, що борються проти колоніалізму, расизму та іноземного панування у здійсненні свого права на самовизначення (тільки для країн-учасниць Додаткового протоколу I 1977 р.).

Військові журналісти, інтендантський, військово-медичний склад і військові юристи вважаються некомбатантами, попри те, що входять до складу збройних сил.

Учасники бойових дій, які потрапили до рук ворога, мають право на статус військовополоненого. Хоча військові кореспонденти та інші особи, які виконують службові обов'язки, не можуть бути учасниками бойових дій, вони все ж мають право на статус військовополоненого. При цьому право користування зброєю зберігається лише за учасниками бойових дій. Якщо цивільні особи беруть участь у бойових діях, вони втрачають свій статус і необхідний захист.

Міжнародне право встановлює не лише особисту відповідальність за військові злочини та злочини проти людяності, а й колективну відповідальність. Стаття 86, I Протоколу до Женевських конвенцій 1949 року говорить, що командир несе відповідальність за порушення конвенцій своїми підлеглими, якщо він знав про можливість вчинення ними злочинів, але не вжив необхідних заходів для запобігання цьому.

Після Другої світової війни відбулися Нюрнберзький і Токійський процеси, метою яких було покарання військових злочинців з нацистської Німеччини та мілітаристської Японії. Організаторами Нюрнберзького процесу виступили країни-переможці: СРСР, США, Велика Британія та Франція. Крім перерахованих вище країн, у Токійському процесі також брали участь Австралія, Канада, Китай, Індія, Нідерланди, Нова Зеландія та Філіппіни.

Тому ці процеси були судами переможців над переможеними, як підкреслюють противники їхньої легітимності.

Міжнародний трибунал по колишній Югославії та Міжнародний трибунал по Руанді були створені Радою Безпеки ООН для покарання відповідно винних у геноциді в Руанді та злочинах, скоєних під час збройних конфліктів на території колишньої Югославії. Важливою особливістю Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії є те, що він розглядає справи про злочини, вчинені всіма сторонами збройних конфліктів у колишній Югославії.

Щоб не створювати окремих судів для кожного конфлікту, 1998 року було прийнято рішення створити Міжнародний кримінальний суд, який матиме юрисдикцію щодо військових злочинів, стосовно яких визначено універсальну юрисдикцію. 2002 року договір набув чинності з моменту його створення, але багато країн (зокрема Росія, США та Китай) не підписали і не ратифікували його. Крім того, Сполучені Штати мають двосторонні угоди з багатьма країнами про не видачу громадян США до Міжнародного кримінального суду (часто ці угоди також охоплювали зустрічне зобов'язання США не видавати громадян з іншої країни).

Отже, міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право мають близьку взаємодію одне з одним. Обидва надають, наприклад, захист від тортур. Вони відрізняються тим, що регулюють юридично дискретні структури і зазвичай працюють у різних контекстах і регламентують різні відносини. Зазвичай права людини регулюють відносини між державами та фізичними особами в контексті звичайного життя, водночас як гуманітарне право регулює дії воюючих держав і тих учасників, з якими вони вступають у відносини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародне право прав людини. Поняття та історія виникнення : вебсайт. URL : <http://surl.li/rzrdq> (дата звернення: 25.03.2024).
2. Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В. Права людини у міжнародному праві : підручник. Харків, 2021. 404 с.
3. Міжнародне гуманітарне право : вебсайт. URL : <http://surl.li/nigvv> (дата звернення: 26.03.2024).
4. Міжнародне право прав людини : вебсайт. URL : <http://surl.li/nigzk> (дата звернення: 26.03.2024).
5. Міжнародне гуманітарне право. Загальні відомості : вебсайт. URL : <https://redcross.org.ua/ihl/> (дата звернення: 27.03.2024).
6. Міжнародне гуманітарне право. Джерела МГП : вебсайт. URL: <http://surl.li/gponl> (дата звернення: 28.03.2024).

Бак В. І., Медведєва М. С. Співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини

REFERENCES

1. International human rights law. Concept and history of emergence : website. URL : <http://surl.li/rzrdq> (application date: 25/03/2024).
2. Bakumov O. S., Varunts L. D., Voitsikhovskiy A. V. Human rights in international law : book. Kharkiv, 2021. 404 p.
3. International humanitarian law : website. URL : <http://surl.li/nigvv> (access date: 26/03/2024).
4. International human rights law : website. URL : <http://surl.li/nigzk> (application date: 26/03/2024).
5. International humanitarian law. General Information : website. URL : <https://redcross.org.ua/ihl/> (access date: 27/03/2024).
6. International humanitarian law. IHL sources : website. URL : <http://surl.li/gponl> (application date: 28/03/2024).

V. I. Bak, M. S. Medvedeva. THE RELATIONSHIP OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW AND INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW

The article examines the key aspects of human rights in international law, guarantees of their observance and protection, as well as the concepts of international humanitarian law for today. It is important to distinguish between these concepts and correctly define the scope of their regulation. The relationship between international human rights law and international humanitarian law is studied. Particular attention is paid to normative legal acts that regulate the sphere of influence of international humanitarian law and international human rights law. The regional systems of international human rights law, which complement national and international human rights law regarding the protection and respect of human rights in certain regions of the world, are considered. There are three main regional human rights treaties that create human rights laws at the regional level. International human rights law and international humanitarian law have a close interaction with each other. Both provide, for example, protection against torture. They differ in that they regulate legally discrete structures, and usually work in different contexts and regulate different relationships. Generally, human rights regulate relations between states and individuals in the context of ordinary life, while humanitarian law regulates the actions of belligerent states and those actors with whom they enter into relations. The list of combatants is indicated; the concept of "combatants" is defined; the specified list of combatants defined by international humanitarian law; The international experience of creating special military tribunals: the Nuremberg Trials, the Tokyo Tribunal, the International Tribunal for the Former Yugoslavia and the International Tribunal for Rwanda is followed, and their significance for the development of international relations is investigated. The history of the creation of the International Criminal Court and the specifics of its activities are partially investigated.

Keywords: international law, human rights, humanitarian law, international treaties, conventions.

Стаття надійшла до редколегії 18 березня 2024 року